

İSMET ÖZEL ŞİİRİNDE ŞEHİR ALGISI

Secaattin TURAL*

ÖZET

Edebiyata baktığımızda şehir imgesinin zengin bir literatür oluşturduğu görülmektedir. Kimi yazarlar doğrudan doğruya modern öncesi dönemlerin şehir algısını da içine alacak bütüncül bir yaklaşımla meseleye yaklaşırken, kimileri de yalnızca modern çağın ortaya çıkarttığı “metropol” denilen devasa şehirleri imgeleştirirler. İşte gerek şiirlerinde gerekse düz yazılarında “medeniyet” ve bunun türevlerinden biri olan “şehir” kavramını, gelenekçi-modernist karşıtlığının da ötesinde bütüncül bir bakışla ele alan yazarlarımızdan biri olan İsmet Özel, bir hak arama dili olarak gördüğü şiiri, barbarların diline benzetir. Çünkü şehir ona göre haksızlığın ve sömürünün çeşitli ideolojik araçlarla gizlenebildiği, insanların tüketim kültürü içinde bireyselliklerini, kimliklerini yitirerek bir yığın haline getirildiği bir mekândır. Barbarın verili dilin ve hayatın kodlarına yabancı oluşunu, insani değerlere yabancılaşmaması için bir imkan olarak gören İsmet Özel’in, temeli İbni Haldun’a kadar gidebilecek bir metaforu kullanarak, “sivil itaatsizlik” metaforunu da içine alacak biçimde kendi özüne ve dünyaya yabancılaşan bireyin “sahici olan”la temas kurma çabasını şiirinin ana izleklerinden biri haline getirdiği görülüyor.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, imge, şehir, şiir, barbar, modernizm.

---

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, secaattintural@yahoo.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

**PERCEPTION OF THE CITY IN POETRY
OF İSMET OZEL****ABSTRACT**

It appears that the image of city bore rich in the literature. While some authors study this question in a comprehensive manner including the pre-modern period city image, some others, too, describe merely, the so called metropolis, gigantic cities which are appeared as a result of beginning of modern ages. İsmet Özel, who sees the poem as a tool of claiming and analogize to it for the language of barbarians, is one of the authors deals with the civilization and one of its derivatives the city, in a comprehensive methods beyond the discussions based on traditionalist and modernist conflict. This is because, according to him, the city is a place where injustices and exploitations are able to easily disguise themselves by various ideological means and a place where people turn to a mass losing their individual characteristics and their identities in the culture of consumption. The barbarians could not communicate with the shared language and had no way of knowing the codes of life, to Özel, well facilitated not to alienate to themselves from human values and hence it appears that Özel tries to make the struggle of alienated person to achieve a touch to myself and to the real one is one of his main guidance for his poems comprising civil disobedience which may well be traced back to Ibn Khaldun.

Key Words: Civilization, image, city, poem, modernizm barbarian.

Sermaye-emek, merkez- çevre ilişkilerinin, teknolojinin, temsil ve söylemsel aidiyet biçimlerinin kazandığı karmaşıklık dolayısıyla, modernitenin ürünü olarak görülen şehir, ortaçağdan bu yana, toplumsal yaşamın canlılığının ve durgunluğunun, hızlılığının ve donmuşluğunun, zenginliğinin ve yoksulluğunun, neşesinin ve kederinin en açık biçimde gözlemlenebildiği yerdir.¹ Şehir, gerek modern öncesi ve gerekse modern çağlarda “medeniyet”in en önemli

---

¹ Ahmet Oktay, *Metropol ve İmgelem*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2002, s.23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

sembolü olarak görülmüş ve şehrli insan da “medeni insan”ın yegane temsilcisi sayılmıştır. Fakat 18. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Romantizmin en önemli temsilcisi olan J.J. Rousseau’nun “soylu vahşi”ye yaptığı vurguyla² bu değer yargısı sorgulanmaya başlanmıştır.³ Aslında Romantiklerin yaptığı, Aydınlanma devri düşünürlerinin ihmal ettiği “duygu”yu hatırlatmaları ve böylece insan doğasının eksikliğini tamamlamalarıdır. Dolayısıyla Romantizm aydınlanma hareketine toptan bir karşı çıkıştan ziyade, bir bakıma diyalektik düşüncenin bir aşamasıdır. Daha başka bir deyişle Aydınlanmanın öne çıkardığı akılcılığın “tez”, duyguya vurgu yapan romantizmin “antitez” olduğu düşünülürse, bugünün Batı düşüncesinin “sentez” olduğu söylenebilir.

Edebiyata baktığımızda şehir imgesinin zengin bir literatür oluşturduğu görülmektedir. Divan şiirinin bir medeniyet şiiri olduğu göz önüne alındığında şehrin türlü özellikleriyle bu şiirde yer alması da kaçınılmazdır. Divan şairi şehrin şairidir ve şehir medeniyetin sembolü olarak olumlu özellikleriyle anılır.⁴ Zaten modernizmin ortaya çıkardığı şehirden kaçış arzusunun ya da şehri kutsayışın divan şiirinde izlek olarak bulunması da beklenemez. Fakat Tanzimat sonrası gelişen edebiyatımızda özellikle Abdülhak Hâmid’in “Sahra”sıyla medeniyetin temsil ettiği şehirden kaçış temi romantiklerin tesiri altında görülmeye başlanmış ve Servet-i Fünun’dan Cumhuriyete uzanan bir süreçte Modernleşme

² Rousseau’dan çok daha önceleri Endülüslü Müslüman düşünür İbn-i Haldun meseleye benzer tarzda yaklaşır ve “barbar-ilkel” kavramlarına denk gelen “bedevi-hadari” ayrımı üzerinde durur: ...Şehir ahalisi her çeşit lezzetler, bolluk ve genişlik içinde yaşamaya alıştıkları, dünyanın ve kendi arzu ve heveslerinin düşkün oldukları için şehirlielerin fena ve bozuk bir çok huy ve kötülükleriyle nefislerini lekelerler..Bundan dolayı iyilik yollarından o nisbette uzaklaşırlar...Göçebe ve köy hayatı yaşayanlar ancak vücutlarını koruyabilecek miktarda dünyaya düşkün olup, nefis ve arzularının sebep ve vasıtalarına ve dünya lezzetlerinden hiçbirine ve sebeplerine sahip değillerdir. Bunlar tabi olan iyi hulk ve tabiata yakın ve kötü ve yerilen alışkanlıkların çokluğundan dolayı husule gelen alışkanlıklardan ve bunların nefiste yerleşip kalmasından uzaktır (İbn Haldun, **Mukaddime I**, çev.Zakir Kadiri Ugan., Milli Eğitim bak. Yay., İstanbul 1986, s. 310.)

³Türk edebiyatında J.J.Rousseau’nun ortaya attığı “tabiat güzeldir, medeniyet çirkindir” tezini ilk kez işleyen şair Abdülhak Hamid’dir. “Sahra”(1878) adlı şiir kitabında romantiklerden esinlenerek “kır-şehir”, “köylü-şehrli”, “tabii-lik-sun’ilik” temlerini mukayese ederek, tercihini tabiattan yana yani “bedevi”likten yana kullanır. Fakat yayımlanma sırası daha sonra olsa bile Sahra’dan önce yazılan “Belde”(1885) adlı şiir kitabında da Paris’i anlatırken dikkatini parklar, bahçelere çevirerek tabiat hakkındaki intibalarını kaydetmesi Hâmid’deki romantizm etkisini göstermesi bakımından önemlidir. (bkz. **Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar**, “Tabiat Karşısında Abdülhak Hâmid”, Dergah Yay. İstanbul 1976.)

⁴ Şiir-şehir ilişkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Narlı, **Şiir ve Mekan**, Hece Yay., Ankara 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

hareketlerinin etkisiyle şehir bir problem olarak şiirlerde yer almıştır. Burada hemen akla Tevfik Fikret'in İstanbul'u lanetlediği "Sis" şiiri gelebilir. Her ne kadar siyasi-psikolojik temelli bir şiir olsa da edebiyatımızda bir dönüm noktası oluşturması bakımından önemli olan bu şiir, Divan şiirinin kutsadığı bir şehri lanetlemesiyle farklı açılardan yorumlanma imkanına sahiptir. Gerek Milli edebiyat ve gerekse Cumhuriyet döneminde İkinci Yeni kuşağına kadar ideolojik bir bakış açısıyla şehir ve karşıtı olan kır imgesi birbiriyle çatışmaksızın şiirlerde yer almıştır. Yalnız Burada Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi medeniyet algılarını şehir bağlamında estetik bir zevkle işleyen şairleri, Necip Fazıl Kısakürek gibi Baudlaire'in Paris sıkıntısına benzer bir biçimde şehre yaklaşımlarını hatırlamak gerekir. 1950 sonrası şiirinde yani İkinci Yeni'den itibaren sanayileşmenin ve şehirleşmenin getirdiği problemler şiirlerde işlenmeye başlanmış ve şehir algısı yepyeni imgelere açılmıştır. Yalnız daha öncesinde Attila İlhan'ın modern şehrin kapitalist doğasını öne çıkaran romantik-sosyal gerçekçi şiirlerinin etkisini de unutmamak gerekir.

Kimi yazarlar doğrudan doğruya modern öncesi dönemlerin şehir algısını da içine alacak bütüncül bir yaklaşımla meseleye yaklaşırken, kimileri de yalnızca modern çağın ortaya çıkarttığı "metropol" denilen devasa şehirleri imgeleştirmişlerdir. Halbuki şehir imgesinin yalnızca modern insanın mekânı olan metropollere indirgenmesi, bütünüyle insanlık tarihinin oluşturduğu medeniyetin insan ve tabiat üzerindeki etkisinin paranteze alınmasına ve meselenin yalnızca modernizm eleştirisiyle sınırlı kalmasına yol açar. İşte gerek şiirlerinde gerekse düz yazılarında "medeniyet" ve bunun türevlerinden biri olan "şehir" kavramını, gelenekçi-modernist karşıtlığının da ötesinde bütüncül bir bakışla ele alan yazarlarımızdan biri de İsmet Özel'dir.⁵

⁵ İsmet Özel yalnızca şiirlerinde değil özellikle "Üç Mesele" adlı deneme kitabında da medeniyet kavramını ele alarak, medeniyet kavramına olumsuz bir anlam yüklemiştir. Fakat şu unutulmamalıdır ki Özel'in medeniyete itirazı yalnızca Batı medeniyeti ile sınırlı değildir. O, İslam medeniyeti tabirine de eleştirel yaklaşarak Müslümanların "medeniyet"e yaptığı olumlu vurgudan rahatsızlığını dile getirir. O, Müslümanlara yalnızca vahiy ve sünnetin yeteceğini, ayrıca bir "medeniyet" arayışına lüzum olmadığını düşünür. Ona göre İslamiyetin ilk dönemleri zaten "medeniyet" adı altında insanlığı sömüren güçlere bir karşı çıktı. Daha sonraki dönemleri eski medeniyetlerin bir türevi sayan Özel, bütünüyle medeniyet ve onun en önemli göstergesi olan şehir kavramına karşı olumsuz anlamlar yükler. (bkz. İsmet Özel, *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

İsmet Özel'in medeniyete ve dolayısıyla onun en önemli ürünü olan şehre yaklaşımı, poetikası olarak kabul edeceğimiz "Şiir Okuma Kılavuzu"nda açıkça ortaya konulmuştur. Özel, şiiri barbarların dili olarak kabul eder ve bir hak arama dili olarak gördüğü şiirle barbarlığı eş tutar. Ona göre nasıl ki şiir, verili dilin dışındalığıyla "hakikat"le bir bağ kurmanın bir aracıysa; barbar da geçerli insan ilişkilerinin hakim olduğu düzene başkaldırışı ve medeniyetin kendine biçtiği rolü reddedişiyle medenilerin zevklerine ve dillerine yabancı kalarak "hakikat"le bağını koparmamış, medenilerin aksine dünyayı kendilerine "yurt", "ev" edinmemiş insanın sembolüdür.⁶

İsmet Özel'i modernizmi eleştiren yazarlardan ayıran en önemli fark belki de "tutunamayanlık"ın çağrıştırdığı edilgenlikten çok etkin oluşu çağrıştıran "barbar" kelimesine yaptığı vurgudur. İsmet Özel şiirinde gözden kaçırılmaması gereken en önemli yan bizce budur. O, dünyaya şiirle saldırır ve insanı toplumsallaşmanın tehlikelerinden korunmaya, özüne yabancılaşmamaya, bir başka deyişle dünya karşısında tetikte durmaya çağırır.

"Barbar-medeni" kavramlarını modern zihinlerin algılayışının tersine yorumlayan İsmet Özel'i daha iyi anlamak için İbni Haldun'un şu sözü aslında bizim için ipucu olabilir. "**Şehirlerin inşa edilmesi ve kasabaların kurulması için mülkün, hanedanlığın ve devletin mevcudiyeti şarttır.**"⁷ Böylece birey politik-sosyal bilinç sahibi kılınır, yani vatandaş. Bu ise ancak örgütlü bir toplumun oluşturduğu şehirlerde gerçekleşebilir. Şehir devletlerinde yaşayan Eski Yunanlıların ve imparatorluk düzeyine yükselen Romalıların kendi yurttaşları dışındakileri "barbar" olarak adlandırdıkları burada hatırlanabilir. Kentli olmanın uygar olmakla eş değer tutulması, görüldüğü gibi yalnızca modern dünyaya ait bir bakış açısı değildir.⁸

Bu yüzden "Kan Kalesi"⁹ gibi erken dönem şiirlerinden başlayarak şehir imgesi İsmet Özel'in şiirinde hep olumsuz çağrışımları barındırır: "**Gizemli bir dehliz gibi şehri dolaşıyorum/ sıkıca tutuyorum kendimi şehre karışmaktan alıkoymaya**"

⁶ İsmet Özel, "Barbarın Dili Şiir", **Şiir Okuma Kılavuzu**, Şule Yay., İstanbul 1997, s. 71.

⁷ İbni Haldun, **Mukaddime**, C.2, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1983.

⁸ Latince şehir anlamındaki "civitas"tan "medeniyet anlamına gelen "civilization" türetilirken, Arapçada da benzer bir şekilde şehir anlamına gelen "medine"den "medeniyet" türetilmiştir. Bu da bize şehir-medeniyet kavramları arasındaki yakın ilişkinin bir çok dilde benzerlik taşıdığını gösterir.

⁹ İsmet Özel, **Erbain**, Çıdam Yay., 3.bs., İstanbul 1990, s. 101.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

mısralarında görüldüğü gibi “dehliz”, “gizem” gibi kelimelerle bir yandan grotesk bir atmosfer oluşturulurken, bir yandan da şairin kendi “ben”iyle giriştiği mücadele söz konusu edilmiş ve imgesel düzeyde bir gerilim yaratılmıştır.

İsmet Özel “Jazz” adlı şiirinde¹⁰ aynı gerilimli atmosferle, modern hayatın hızlı temposuna yetişmek için çabalayıp duran, kendini şehre karışmaktan alıkoymayı başaramayan, dar vakitlere sıkıştırılmış bireyin trajedisini çizer. Modern hayatın kurallarının dakikliğe, belli bir programa ayarlandığı ve bireyin hem zamanla hem de rakibi olan hemcinsleriyle yarışması şiirin söyleyiş temposuna da yansımıştır.

*Bu vapuru kaçırsam beni belki de cinnet basar
belki kanser olurum bu yıl sınıfta kalırsam*

.....

*etimde şirpençe çıkar bu kızı alamazsam
bu işi bitiremezsem şehirden beni kovarlar
izin kağıdım yanar konuşacak olursam
bu senet bankalar kapanmadan
ruhumun rengini kapatmayacak olursa
ölür kuyuya düşen çocuk*

Modern insanın her gün yaşadığı hızlı tempoyu oldukça çarpıcı imajlarla dile getiren şair, bu hayata ayak uydurmak zorunda olan bireyin nesneleştiğine dikkat çeker. Bu hayatta artık “kadere rıza, rızık, sabır, arkadaşlık, dostluk, merhamet” gibi huzuru, sükuneti, affetmeyi çağrıştıran erdemler yoktur. İnsan insanın kurdu olmuş ve ruhlar artık “banka”lar tarafından arıtılmaktadır. Bankayı “şehir işletmesi”nin kalbi olarak düşünürsek şiirde, “mabed”i sembolize ettiğini söyleyebiliriz.

Şiirin devamındaysa modern dünyanın kuşatmasını yaran, kalabalıklar içinde sıkışıp kalmışlıktan kurtulmak isteyen, “yaşayıp giden” değil gerçekten “yaşayan” olma arzusuyla dolu olan şairin “ben”iyle karşılaşırız.

*alnımı kapıp getirmeliyim
denizi karşılamaya
kırlangıcın kanadındaki kezzap
leylakta sıkışan buhar için
nabzımı bulmalıyım nerede bulacaksam
nabzımı çünkü ben kasadan fiş alarak
yağmuru, selvileri zor durumda bıraktım
benim yongalarımından yapıldı bu çelenkler*

¹⁰ A.e., s. 20.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

*ben papatyaları şımartmadım diye oldu
Mata Hari 'ler casus Al Capon 'lar gangster*

Yukarıdaki mısralarda geçen “kırlangıç, leylak, yonga, yağmur, papatya, selvi” gibi kelimeler “bozulmamışlığı, saflığı, sahiciliği, geleneği, tabiatı”, hülasa şehir karşıtlığını temsil etmektedir. Kendini dünyaya ve insanlara karşı sorumlu hisseden, kalabalıklardan biri olmamak, herkesleşmemek isteyen, özüne ve tabiata yabancılaşmayı reddeden bireyin çılgılığıdır bu. “Nabzını bulmak” ise hayata, öze dönüşü, “yaşamayı bilen” şairin bilinçlenmesini sembolize eder. Dolayısıyla şiir iki katmanlı dokusuyla dikkati çekmektedir.

“Dişlerimiz Arasındaki Ceset” şiirinde¹¹ ise İsmet Özel’in şehir insanının iki yüzlülüğüne yaptığı vurgu dikkat çekicidir.

*Biz şehir ahalisi, Kara Şemsiyeliler!
Kaçıklar! Evraklılar! Örtü Severler!
çığlıklardan çadır yapmak şanı bizdedir.
bizindir yerlere tükürülmeyen yerler.*

*nezaketten, haklılardan yanayızdır hepimiz
sevinmemiz çapkıncadır, ağlatır bizi küpeşmeler
yaşamak deriz –Oh dear- ne kadar tekdüze
katliamlar ne kötü be birader*

Şehir insanının kendisini, harici çevresinin tehditkar cereyanlarına ve çelişkilerine karşı-ki bunlar onu köksüz bırakacağından bizzat öz varlığına karşı bir tehdittir-koruyacak en önemli kalkanının bencilliği ve hesapçılığı¹² olduğunu düşünen şair, “gösteri(ş) toplumunun bireyleri olarak gördüğü şehir ahalisinin içtenliğini kaybederek “nezaket”, “zerafet” maskesi altında gerçek niyetlerini gizlediğini ironik bir dille ifade eder. Yalnız modern insanı değil bütünüyle medeni insanı sembolize eden şehirlinin, duygularının sahicilikten uzak, her şeyi kişisel çıkara çevirebilme yeteneğine sahip bireyler olduğu; hesap ve çıkar dünyasının dışında herhangi bir nedenle bu insana ulaşmanın imkanının kalmadığı, bir başka şiirinde de karşımıza çıkar. Her şeyi pazarlık konusu yapan, her türlü manevi ve ahlaki değeri metalaştıran şehir ahalisine “Gelin bir pazarlık yapalım sizinle ey insanlar!” diye seslenerek ilginç bir ödeme teklifinde bulunur:

¹¹ A.e., s.16.

¹² Ahmet Aydoğan, *Şehir ve Cemiyet*, İz Yay., İstanbul 2000, s. 29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Üyesi olduğunuz dernek toplantısında bir söyleve ne dersiniz?/

*Bir söylev: Büyük İnsanlık İdeali Hakkında*¹³

Görüldüğü gibi “nezaketten ve haklılardan yana” olan şehirlinin bunları ancak ekonomik ve siyasi bir rantı da beraberinde getirebilecek olan bir “dernek toplantısı”nda gösteriye dönüştürmek suretiyle dile getirebileceği ironi dozu yüksek bir dille ifade edilmiştir. Bütün imkânın yaşanmakta olandan ibaret olduğunu kabul eden ve bu kabulünü “tarihin akışı”, “objektif koşullar”, “insanlık ideali”, “tanrısal ilke” gibi soyut, baskıcı kavramlarla haklılaştırmak isteyen insanı, yeryüzündeki bütün pislikleri üzerine almaya hazırlanmış ve zorbalarla işbirliğine önceden razı olmuş bireyler olarak gören İsmet Özel,¹⁴ siyasi-felsefi akımların bu insanın üretilmesinde oynadığı role atıfta bulunmuş olur.

“Dişlerimiz Arasındaki Ceset” şiirine tekrar döndüğümüzde şairin eleştiri oklarını modernizmin en önemli inşası olan bilgi ve teknoloji toplumuna yönelttiğini görüyoruz. Aşağıdaki mısralarda yalnızca bedensel zevklere, ideolojilerin belirlediği bir tarih ve kültür anlayışına mahkum edilen bireyin trajedisi orjinal imgelerle verilmiştir.

Safrazımızla kesemizi birleştiren anatomi bilgisi

Hadım tarih, kundakçı matematik, geri kafalı gramer

İnsanın bir hammaddeye dönüştüğü, sömürüldüğünün farkına varmaması için ideolojik aygıtların devreye girdiği bir çağı eleştiren şair, bilimin bu sömürüyü örtmede, gizlemede hatta insanın daha da özgürleştiği yanılsamasının sürmesinde oynadığı rolün altını çizmektedir.

Evet bunlar gizlice örgütlenerek alnımıza

Verem Olmak Üretimi Düşürür ibaresini çizer

Kentsel bir varlığın hizmetlerini en düşük maliyette ve en büyük miktarda gerçekleştirmesi, verimli çalışması, bütçe açığı vermemesi için bir makine gibi “tıkır tıkır” işlemesi gerekir.¹⁵ Büyük bir işletmeyi andıran şehir için insan, bir makine parçasındaki dişliden farksızdır, yani nesneleşmiştir. İsmet Özel de teknoloji toplumunda insanın ve tabiatın sömürülmesinin bilimsel bir hal aldığı; kutsallık

¹³ Özel, age., “Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar”, s.15.

¹⁴ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 50.

¹⁵ Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme*, çev.Burak Özyalçın, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 37.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kazanan bilimin, insanları “rıza”yla köleleştirdiğine dikkat çekerek, şehri söz konusu sömürünün üretildiği bir mekan olarak tasvir eder. Şehir aslında özgür olduğu yanılsaması içinde olan modern kölelerin yurdudur. Şiirde şehrin bir imge olarak kapitalizmin bütün unsurlarını çağrıştırdığını görüyoruz. “Senet”in geleceği elinden alınmış şehirli insanın simgesi olması buna bir örnektir.

Biz şehir ahalisi, üstü çizilmiş kişiler

Kalırız orada senetler, ahizeler ve tren tarifesiyle

Artık böylesi bir toplumda “Duygular paketlenmiş, tecime el verişli”dir.¹⁶ Dolayısıyla her şey pazarlanabilir bir meta haline gelmiştir. Hayat, bir bilanço; idealler satın alınan şeylerdir; modern dünyanın simgeleri olarak kullanılan “senet, ahize, tren tarifesi” kelimelerinin çağrıştırdıkları ise ihtiyaçtan çok arzuların eseri olan tüketime yönelik bir hayat; sanal ilişkilerin hakim olduğu iletişimsizlik; mekansızlık, yersiz yurtsuzluktur.

“Kimbilir kimden umarız emr-i bi’lmaruf/ kimbilir kimden umarız nehy-i ani’l münker” mısralarıyla yalnız İslamiyetin değil hemen her dinin insanın üzerine yüklediği “iyiliği emredip, kötülükten men etme” sorumluluğuna atıfta bulunan şair, şehrin, insanı biçimlendiren, onu yalnızca üreten ve tüketen, dolayısıyla varoluşunu tamamen maddi düzeyde algılayan “homo economicus” a indirgeyişini “eşref-i mahlukat”ın sırrına yabancılaşma olarak görür. Kapitalizme özgü zihniyetin yalnızca modern çağlarda değil, daha öncesinde uygarlık tarihinin her safhasında var olduğunu savunan İsmet Özel’in “eşref-i mahlukat” olarak andığı insan, aslında onun literatüründe bir bakıma “barbar” a karşılık gelir. Yani, özüne yabancılaşmamış, konformizmin neden olduğu bencillik hastalığına tutulmamış “sahih insan”.

“Ölüm Cantabile” adlı şiirinde¹⁷ de benzer şekilde şehirliyi “kaypak ilgilerin, zarif ihanetlerin, bozuk paraların, sivilcelerin, pahalı zevklerin ve ucuz cesaretlerin” insanı olarak tanımlayan şairin, kendini şehre karışmaktan alıkoyma mücadelesini sürdürdüğünü görüyoruz.

*ogünbugün, şehri dünyanın üstüne kapatıp bıraktım
kapattım gümüş maşrapayla yaralanmış ağzımı
ham elmalar yemekten göveren dudaklarım
mırıldanmasın şehrin mutantan ve kibirli ağrısını*

¹⁶ Özel, “Esenlik Bildirisi”, *Erbain*, s. 53.

¹⁷ A.e., s. 28.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

mısralarında da görüldüğü gibi şair, insanın varoluş problemini aşmasının ve sahici olanla temas etmesinin tek yolunun şehri terk etmekten geçtiğine inanır. Şehrin dışladığı her şey şiirde “sahiciliğin, bozulmamışlığın” simgesi olarak kullanılmıştır.

*Azıcık gece alayım yanıma yalnız
serçelerin uykusuna yetecek kadar gece
böcekler için rutubet/örümcekler için kuytu
biraz da sabah sisi
yabani güvercin kanatları renginde*

Modern şehirlerin “ışık”sızlığa tahammülsüzlüğü ve gecenin bu şiirde “hakikat”ın, “sahiciliğ”in simgesi olması, Aydınlanma felsefesinin “ışık” metaforuna yüklediği anlamı akla getiriyor. İsmet Özel modern algının tersine gündüzü, dolayısıyla aydınlığı sahteliğin; geceyi ise hakikatin sembolü olarak görmektedir. Gece, şiirde insanın unuttuğu özünü ve teknolojinin adım atmadığı ve dolayısıyla zarar veremediği “tabiat”ı temsil ederken; “örümcek, serçe, böcek, sabah sisi, güvercin” kelimelerinin oluşturduğu imgeler, tabiatı hükmü altına almaya çalışan medeni insanın yerine, onunla uyum içinde yaşayan fakat kendisine “barbar”, vahşi, ilkel” gibi sıfatlarla saldırılan, değerden düşürülmeye çalışılan “sahih insan”ı akla getirir. Söz konusu kelimeler ayrıca şehrin dışladığı maddi manevi her türlü değerlerin de sembolü olarak yorumlanabilir. Tabiata dönüşün temsil ettiği varoluşsal aydınlanma isteği yine benzer imajinatif göndermelerle şiirde yer alır.

*Durmadan beyaz bir aygırla taşardım derin göllerden
Bir gebe kısrakla kaçardım derin ormanlara
Güneşin zekasıyla doymak isterdim
Kaba solgun kağıtlar sunardı şehrin insanı bana
Şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin
Kaypak ilgilerin insanı, zarif ihanetlerin*

Şehre karışmanın ve onun değerlerini kabul etmenin insanın “sahici olanla” temasını keseceğini düşünen şair bunu imajinatif değeri son derece yüksek söz dizimleriyle ifade eder. “Göllerden beyaz aygırla taşmak”, “derin ormanlara gebe kısrakla kaçmak” ve “güneşin zekasıyla doymak” istemek. Bu kelimeler hep tertemiz ve duru olana ulaştıktan sonra orada çoğalma istencinin birer ifadesi, anti-konformizmin bir uzantısıdır.¹⁸Şiirde geçen “kaba solgun kağıtlar”, daha öncesinde sözünü ettiğimiz “senetler” gibi insanı nesneleştirerek tüketim toplumunun bir üyesi haline gelmesini sağlayan her türlü aracın sembolüdür.

¹⁸ İbrahim Tüzer, *İsmet Özel, Şiire Damıtılmış Hayat*, Dergah Yay., İstanbul 2008, s. 227.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Toprağa meydan okuyan, tabiatla çelişen, hatta onu inkar eden, tabiattan daha başka daha üstün yüksek bir şey olmayı talep eden şehirden “öç almak” gerektiği ise yukarıda bir mısrasından söz ettiğimiz “Esenlik Bildirisi” adlı şiirde¹⁹ yer almaktadır.

*Bir şehrin urgan satılan çarşıları kenevir
kandil geceleri bir şehrin buhur kokmuyorsa
yağmurdan sonra sokaklar ortadan kalkmuyorsa
o şehirden öç almanın vakti gelmiş demektir*

Bu mısralarda bizim en başından beri vurguladığımız “eylemci” ruhun izlerini görüyoruz.²⁰ Bu eylemci ruh halini İsmet Özel’in devrimci duyarlılığına bağlayan yorumlara katılmamak mümkün değildir. Gerçekten de hem otobiyografik metinlerinde hem de düşünsel denemelerinde kendisi de buna benzer yorumlarda bulunmuştur.²¹ Dolayısıyla şairin özellikle şehirde kendisini gösteren sosyo-ekonomik ilişkilerin kapitalist doğasına yaptığı olumsuz vurgu, onun şiir evreninin ana temalarından biridir.

*Vandal yürek! Görün ki alkışlanasın
Ez bütün çiçekleri kendine canavar dedir
Haksızlık et, haksız olduğun anlaşılsın
Yaşamak bir sanrı değilse öcalınmak gerektir.*

Konformizmin vermiş olduğu rahatlıkla sergiledikleri davranışın anlamını sorgulamadan yaşayan “herkes”lerin eleştirisini yapan şair, şehrin içerisindeki insanın davranışının haksızlık olduğunu fark etmesinin, ancak aynı haksızlığa kendi uğramasıyla mümkün olacağını okuyucunun dikkatine sunar.²² Şiirin adındaki “eselik” kelimesinin bir kavga şiirine ad olması ise şiiri daha da ilginç kılar.

¹⁹ A.e., s.53.

²⁰ İsmet Özel, “Sivil İtaatsizlik” adlı manifesto mahiyetindeki metnin yazarı Henry David Thoreau (1817-1862)’nin adını otobiyografik eserlerinde kullanmıştır. 1988’de yayınlanan “Henry Sen Neden Buradasın” kitabına ad olan sorunun sahibi Thoreau’nun arkadaşı olan Waldo Emerson’dur. Emerson, Meksika savaşında kullanılmak üzere A.B.D hükümetinin topladığı “kelle vergisi”ni vermeyi kabul etmediği için hapse girmiş ve onu ziyarete gelen Emerson da bu soruyu ona yöneltmiştir. Thoreau da arkadaşına o meşhur cevabı vermiştir: “Waldo Sen Neden Burada Değilsin”. Haksızlık ve sömürüye karşı çıkmamanın insanlığın doğası gereği olduğuna dair bu “soru-cevap” İsmet Özel’in bahsi geçen otobiyografik eserlerinin isimlerini oluşturmuştur. (bkz. İsmet Özel, **Waldo Sen Neden Burada Değilsin**, Şule Yayınları; **Henry Sen Neden Buradasın I-II**, Şule Yayınları)

²¹ İsmet Özel’in başlangıçta sosyalizm kaynaklı devrimci duyarlılığını Müslüman dünya görüşüne bağlandıktan sonra da devam ettirerek şiirinin ana izleklerinden bir haline getirdiği, İbrahim Tüzer tarafından yazılan “İsmet Özel, Şiire Damıtılmış Hayat” adlı kitapta geniş bir biçimde ele alınmıştır.

²² Tüzer, a.e., s.345.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

İsmet Özel'in dünya görüşünü değiştirme evresinde yazdığı bu şiirdeki modernizm eleştirisinin daha sonraki şiirlerinde kapsamını genişleterek bütünüyle bir medeniyet eleştirisine evrildiği söylenebilir. Devrimci duyarlılık istikamet değiştirmemiş, kapitalizm eleştirisi İsmet Özel şiirinin ana omurgalarından birini oluşturmaya devam etmiştir. Merkezinde ise şairin şiirin imkanları içinde haksızlıklara karşı duyarlı, hayatı sahici kılma çabasındaki kendi "ben"inin var olma çabası vardır.

"Erbain" adlı şiir kitabından sonra yayımladığı şiirlerinde de şehre eleştirel gözle bakmaya devam eder. "Otoyoldaki Kavşakta Kavrulmuş Ruh Satıcısı"²³ adlı şiirdeki şu mısralar buna örnektir.

Şehre git şehirden al çünkü şehirli insan

Tınlattır boş fiçinin egzoz ritmiyle köçek

Şehirden bahsederken "köçek", "boş fiçi", "tınlamak" gibi olumsuz çağrışımlı kelimelerle oluşturduğu imajinatif söyleyişe, "Savaş Bitti" şiirinde²⁴ de yer verir.

Matbuattan gizlendi şehre inmekten maksadımız

Giderek matbuat gizledi bizden kendi maksadımızı

Yadırganmadı bu koca kalabalığın

Daracak yerlerde sıkış tepiş gizlenişi

...

tarlalardan kovulanların irin topladı derisi

İrinliler kabilesi

Yarası cerahatlanmeyenin şehirli sayılmadığına yapılan vurgu, şehirlinin "irinliler kabilesi" olarak nitelendirilmesiyle sağlanan eleştiri dozu hayli yüksek mısralar "John Maynard Keynes'ten Nefretim Yirmi Sebebi"²⁵ şiirinde de karşımıza çıkar.

Sana göz koymayan ey şehir/ Saldı mı Ur'dan Uruk'tan beri/...Şehir karartıyor ömrün furyasını/ karanlık bastırıyor/yorganaltı irisi/Ur'dan Uruk'tan beri alevle kuşatılmış/ Ur'lu Uruk'lularla kavranmış şehir ahali²⁶

²³ İsmet Özel, **Of Not Being A Jew**, Şule Yay., İstanbul 2005, s.85.

²⁴ A.e, s. 62.

²⁵ John Maynard Keynes (1883-1946), I. Dünya Savaşı sonrasında baş gösteren ekonomik krize karşı önermiş olduğu çözümlerle "Keynesci ekonomi akımı"ni oluşturarak IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların kurulmasına önderlik eden ekonomisttir. İsmet Özel, çökmekte olan "kapitalizm"e yeniden can veren adam olarak gördüğü Keynes'ten nefretini bu şiirde dile getirmektedir. (bkz. Tüzer, age., s.193-194.)

²⁶ Ae., s. 121.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Nuh Tufanı'nın gerçekleştiği yer olarak düşünülen Ur ve Uruk şehrinde yaşayan insanları "ur"lular olarak tanımlarken, kelimenin Türkçedeki anlamına gönderme yapan İsmet Özel, "Ey saklı ağılların yüksek yüzü!Mülkiyet tapıncası" diye seslendiği şehrin kapitalist doğasını öne çıkarmayı da unutmaz. Şehre karışmak ve şehirli olmak için "komşunu geçmen", "ziyaretçini haklaman" gerekir:

Bize sığmak için şehre/ Komşunu geç diyorlar/ Ziyaretçini hakla../ geçtiğimiz koridor bilmiyoruz neden para koktu/ Mabudun rengi sarı dediği dedik çaldığı düdüğü²⁷

Kapitalizmin tanrısı olan madde şiirde sarı renkle simgelenen "altın"dır, dolayısıyla "para"dır. Burada paranın yerine özellikle "altın"dan bahsedilmesi yukarıda da belirttiğimiz gibi kapitalizmin uygarlık tarihindeki derin köklerine bir göndermedir. "Parayı verenin düdüğü çaldığı", "statü" ve "etiket" sahibi olmayanın "oyun dışı" kaldığı, bu yüzden de rekabetin körüklendiği, kutsalın içinin boşaltılarak değersizleştirildiği kapitalist sistemin ancak şehirde filizlenip serpileceğini düşünen şair, insanın özünü temsil eden "ruh"un bile "verili olanla astarlanmış" olduğunu söyleyerek, ideolojilerin insanın "hakikat"le kuracağı bağı örtmek için bir araç olduğuna da işaret eder. "Verili olan üstü sözle örtülmüş olandır diyorlar" mısrası İsmet Özel'in "Bir hak arama dili olarak şiirin modern dünyada tuttuğu yer, toplum ilişkileri açısından barbarın tuttuğu yere uygun düşer"²⁸ ifadeleriyle daha bir anlam kazanır. Çünkü ancak ideolojik aygıtlar-okul, aile, medya, partiler, güdümlü edebiyat- yoluyla insan sömürüldüğünün farkına varmayabilir. Özgür olduğuna inandırılan insan, değerli olanın değil, değersiz peşine düşerek bencilliğinin ve ahlaksızlığının süslediği bir yalanın içinde yaşamaya mahkum hale gelir.

Şiirde geçen "Stadluft macht frei" yani "kent havası insanı özgür kılar" anlamındaki²⁹ Alman atasözünü de bu bağlamda değerlendirebiliriz. Özellikle modern dönemlerde etkisini iyice hissettiren bu düşünce, insanoğlunun modernliğe özgü bir düşünce ve pratik sistemi içine hapsedilmesini beraberinde getirirken,³⁰ hiç kimsenin bunu bir kapatılma, esaret olarak görmemesi söz konusu verili dilin sayesinde. Şair, bu alıntıyla söz konusu yanılısamaya ve "örtük sömürü"ye gönderme yaparak "gösterge bombardımanı"

²⁷ Ae., s. 126.

²⁸ Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s.71.

²⁹ Tüzer, age., s. 347.

³⁰ James, W. Bernauer, *Foucault'un Özgürlük Serüveni*, çev.İsmail Türkmen, Ayrıntı yay.,İstanbul 2005, s.34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

altında gözleri kamaşmış ve örgütlü bir toplumun vatandaşı olmakla “özgür” kılınacağına inandırılarak bireyselliğini kaybetmiş insanlardan biri olmadığını ise “Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Sona Resmin Arkasındaki Satırlar” şiirinde³¹ şu mısralarla dile getirir:

*haytanın biriyim ben, bunu bilsin insanlar
ruhumun peşindedir zaptiyeler ve maliye
kara ruhlu der bana görevini aksatmayan kim varsa*

Bireyin modern dünyada nasıl bir kuşatılmışlık içinde yaşadığı ve herkesleşmeyi, yığından biri olmayı reddeden insanın toplumun gözünde nasıl da değersizleştirilip gözden düşürülebileceğini imleyen şiirde, “zaptiye”, “maliye” kelimeleri “denetim toplumu”nu, “hayta-görev adamı” ise “barbar-medeni” karşıtlığını akla getirmektedir. Nasıl ki medeniler, kendilerinden olmayanı, barbar kelimesiyle ötekileştirmek suretiyle toplum dışı hatta tarih dışı kılıyorlarsa, modern dünya da benzer biçimde var oluşunu kendi bireyselliğinde duyumsamak isteyen, verili değerlerin dışında kendisine ontolojik bir güvenli bölge arayışı içine girerek var oluşunun anlamını sorgulayan, tüketim toplumunun bir ferdi olmayı reddederek sahici değerlerin peşinde koşan insanın akıl ve ruh sağlığından yoksun olduğunu bile iddia edebilir. Nitekim şiirde “sınıflarını doğrudan geçip/ gerçekleri gören gençleri gözünde” onların “hayta, kara ruhlu” olarak değersizleştirildiklerini görüyoruz.

İsmet Özel, “rüya”, “okşayış” “Tevrat” gibi kelimelerle sembolize ettiği “hakikat”in gündem dışı bırakılmasına³² “kuyuya düşen çocuğun (Hz. Yusuf) ölmemesine” şaşırın³³ ve inanmak için kanıtlara, belgelere, resmi mühür ve imzalara (otorite) ihtiyacı olan³⁴ pozitivist mantığa, “ölümün, doların dalgalanmasına bırakıldığı”,³⁵ sanal olanla gerçeğin ayırt edilemediği bir dünyada “şehirlerin bayındır olduğu yalanına”,³⁶ kısaca “insanın gölgesiyle tanımlandığı bir çağ”³⁷ tahammül edemediği için “Bir hayatı, ısmarlama bir hayatı bırakıyorum/ görenler üstünde iyi duruyor derdi”³⁸ diyerek, kendini “uzun yola çıkmaya” mahkum eder.

*Uzun yola çıkmaya hüküm giydim
Beyazların yöresinde nasibim kalmadı*

³¹ Ae., s.11.

³² Özel, **Erbain**, “İls Sont Eux”, s. 25.

³³ Ae., “Jazz”, s. 20.

³⁴ Ae., “Amentü”, s.46

³⁵ Ae., “Üç Frenk Havası” s.29.

³⁶ Ae., “Amentü”, s. 47

³⁷ Amentü, s. 48.

³⁸ Ae., “Mataramda Tuzlu Su”, s. 19.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Şair, “yolculuk” metaforu etrafında ördüğü şiirinde, kendi “ben”inden yükselerek insanlara ulaşan bir tür “kendilik” çağrısı yapmakta, bu çağrı onun diğer şiirleri de göz önünde bulundurulduğunda, merkezinde “sahicilik arayışı” ve “otantik olma” durumunun yer aldığı bir “ayık olma” bilincine doğru yükselmektedir.³⁹ “İsmarlama bir hayatı” bırakması bu bilince erişiminin sembolüdür.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda görürüz ki İsmet Özel şiirinde şehir algısı “medeniyet” ve onun son aşaması olan “modernizm” eleştirisi ile beraber yürümektedir. İsmet Özel’in modern dünyayı da kapsayan ama giderek onu da aşarak bir “medeniyet” eleştirisine yönelmesi, onu gelenekçi-modernist, materyalist-mistik tartışmalarının dışında daha özgün bir konumda ele almamızı beraberinde getirmiştir. İsmet Özel, insanların verili dil ve kültür içinde sıkışarak benliklerinden koptuklarını, varoluşlarının anlamını sorgulamayan, kendine ve birbirlerine yabancılaşan varlıklar haline geldiklerini vulgarize bir dille ifade ederken, barbar-medeni metaforunu tersinden yorumlayarak bir çıkış yolu da gösterir şiirlerinde. Bir başka dikkat çekici husus da şairin şehrin kapitalist doğasına dikkat çekmesi ve insanın tüketim ve gösteri toplumunun birer nesnesi haline geldiğine dair yaptığı vurgudur. Teknoloji ve bilimin adeta kutsallık kazanarak gizli sömürünün birer aleti olarak yorumlanmasıysa medeniyetin ahlakîliğinin sorgulandığı dizelere dönüşmüştür. Kısaca söylemek gerekirse şehir onun şiir evreninde insanî olan her şeyin karşıtını temsil eden imgelerle yer almıştır.

³⁹ Tüzer, age., s.292.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*